

MORAVCSIK GYULA ÉS AZ *ORDEN POUR LE MÉRITE FÜR WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE*

JUHÁSZ Erika*

ELTE Eötvös József Collegium, Homonoia Hellénológiai Központ, Magyarország

Beérkezett: 2025. február 12. • Elfogadva: 2025. február 28.

© 2025 A szerző

ABSZTRAKT

Moravcsik Gyula máig a leghíresebb magyar bizantinológus. Tudományos munkásságát és tanári erejét azonban nemcsak Magyarországon méltányolták. A tudomány iránti alázata és emberfeletti munkabírása eredményeként megszületett hiánypótló művei külföldön is kivívták a szaktársak elismerését. Az évek során számos tudós társaságnak lett a tagja (olykor alelnöke, elnöke) itthon és külföldön egyaránt. Hat külföldi akadémia választotta külső vagy tiszteleti tagjává, s több rangos – katonai és polgári – kitüntetést kapott. Ezek közül a legjelentősebbnek talán a német *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste* számított; a rendjel átadására azonban négy évet kellett várnia. A tanulmány ennek okait vizsgálja a korabeli dokumentumok felhasználásával.

KULCSSZAVAK

Moravcsik Gyula, *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*, levelezés, hagyaték, Percy Ernst Schramm, Hans Kienle, Kurt Bittel

* Levelező szerző. E-mail: juhasz.erika@gmail.com.

Moravcsik Gyula 1934 óta volt a Magyar Tudományos Akadémia tagja,¹ s több külföldi akadémia is külső tagjává választotta.² Munkássága elismeréseként számos hazai és külföldi kitüntetést is kapott.³ Legrangosabb nemzetközi elismerésének az számított, amikor hetvenöt éves korában beválasztották a nagy tekintélyű *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste* tagjai közé.⁴ A kitüntetésről 1967. június 29-én Percy Ernst Schramm, a Rend kancellárja⁵ értesítette Moravcsik Gyulát. A levelet,⁶ és a rendjel átadásával kapcsolatos (93 dokumentumból álló) levelezést a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye őrzi.⁷ A továbbiakban ezen források alapján kíséreljük meg rekonstruálni, mi volt az oka, hogy Moravcsik Gyula csak négy évvel később, 1971-ben vehette át a kitüntetést.

Az *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*t IV. Frigyes Vilmos porosz király (1795–1861, uralkodó 1840-től) alapította 1842-ben.⁸ A Rend első kancellárja Alexander von Humboldt (1769–1869) lett; az első tagok között volt Liszt Ferenc is. A Rend túlélte a Német Császárságot és a Weimari Köztársaságot, a náciak azonban el akarták lehetetleníteni, és megtiltották, hogy újabb tagokat válasszanak a testületbe. 1952-ben már csak három Rendtag volt életben,⁹ de számukat kiegészítve Theodor Heuss államfő (1884–1963, az NSZK elnöke 1949–1959) újraalapította a Rendet. A mindenkori államfő lett a védnök, de a tagok választásában a Rend teljes autonómiát élvezett. A testület 30 német tagból (10 művészből, 10 termé-

¹ 1934. május 11-én lett levelező tag (székfoglalóját 1935. május 6-án tartotta *A magyar szent korona görög feliratai* címmel), 1945. május 30-tól volt az Akadémia rendes tagja (székfoglalóját *Szellemtudományok és élet* címmel 1947. május 5-én tartotta). MARKÓ – BURUCS – BALOGH – HAY (2003) 892–893.

² 1942-től volt a Bolgár, 1954-től a Bajor, 1955-től az NDK, 1964-től az Osztrák Tudományos Akadémia külső levelező tagja, 1965-ben a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia külső tagja, 1966-tól az Athéni Akadémia külső tagja lett.

³ A Magyar Tudományos Akadémia 1932-ben Sámuel Kölber-jutalommal tüntette ki. A görög Megváltó-rend arany keresztjét 1935-ben kapta meg. 1938-ban megkapta a Károly-csapatkeresztet, s így „tűzharcos lett”. 1948. július 2-án a Magyar Tudományos Akadémia *Byzantinoturcica* című művét Nagyjutalommal tüntette ki. 1949. március 12-én kapta meg a Kossuth-díjat; 1952. április 4-én a Magyar Népköztársaság Érdemrend IV. fokozatát vehette át. 1964-től volt a Phoenix-rend parancsnoki keresztjének tulajdonosa. 1971-ben kapta meg a bolgár Cirill és Metód-rend I. fokozatát. Egyéb elismeréseiről a saját maga által összeállított albumban olvashatunk (MTA Kézirattár Ms 2453/1 31–32.), amelyben a tudományos munkásságával kapcsolatos adatokat és dokumentumokat gyűjtötte össze.

⁴ 1967-ben rajta kívül Kurt Bittel (1907–1991) német régész, őstörténész, Erich Heckel (1883–1970) német festő és grafikus, Otto Klemperer (1885–1973) német karmester és zeneszerző (1947-től 1950-ig a Magyar Állami Operaház fő-zeneigazgatója), Marie Luise von Kraschnitz (1901–1974) német író, Erwin Panofsky (1892–1968) német művészettörténész, Carl Zuckmayer (1896–1977) német származású író és Jukava Hideki (1907–1981) Nobel-díjas japán elméleti fizikus lettek a Rend új tagjai.

⁵ Percy Ernst Schramm (1894–1970) német történész 1958-ban lett a Rend tagja; 1963-tól haláláig volt a Rend kancellárja.

⁶ Ms 2454/40.

⁷ A Kézirattár 1968-ban vásárolta meg a Moravcsik Gyulának címzett leveleket. Az anyagot Fülöpné Csanak Dóra, a Kézirattár akkori vezetője dolgozta fel. A Moravcsik Gyula halála után, 1973-ban a Kézirattárba került hagyatékot Krähling Edit, az MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének munkatársa gondozta. Az általa feldolgozott anyag elektronikus katalóguscédulái immár szabadon kereshetők az MTA könyvtárának internetes katalógusában.

⁸ Az alapító okirat május 31-én kelt. Az *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste* (*Friedensklasse*) történetét Schramm is ismertette röviden a levelében. A szakirodalomhoz lásd a Rend XIX. századi tagjainak portréiból összeállított kiállítás (*Pour le Mérite – vom königlichen Gelehrtenkabinett zur nationalen Bildnissammlung. Alte Nationalgalerie, Museuminsel Berlin, 2006. május 26. – szeptember 10.*) katalógusát: HERBST (2006) 103–106.

⁹ Hermann von Kuhl (1856–1958) német katonatiszt, katonai író; Enno Littmann (1875–1958) német keletkutató, Gustav Heinrich Ernst Martin Wilhelm Furtwängler (1886–1954) német karmester és zeneszerző.

szettudósból és 10 bölcsészből) állt, s az alapszabály értelmében ugyanannyi (tehát legfeljebb 30) külföldi tagja is lehetett. Németország újraegyesüléséig az NSZK-ban volt a Rend központja, s a tagok minden év áprilisában valamelyik nyugatnémet városban gyűltek össze, hogy a május végén esedékes bonni éves gyűlésre előkészítsék az ügyeket. Moravcsik Gyula volt az első Magyarországon élő magyar, akit a Rend tagjai közé beválasztottak,¹⁰ s a korabeli politikai viszonyok miatt korántsem volt egyértelmű, hogy Moravcsik elfogadhatja a kitüntetést. Schramm ezért az alábbi kiegészítést fűzte leveléhez: „Für Sie dürfte es wichtig sein, daß wir im Vorjahre Georg Ostrogorsky hinzuwählten, der auch die Erlaubnis bekam, unsere Zuwahl anzunehmen. Außerdem gehört in unseren Kreis André Grabar, der ja nominal Franzose ist, aber im Grunde doch noch zu Rußland gerechnet werden kann. Ich hoffe nun sehr, daß Sie mir schreiben werden: »Ich nehme die Wahl an«. Dann werde ich in aller Form Ihnen die Wahl bestätigen und mit Ihnen beraten, was dann weiter zu tun ist.”¹¹

Moravcsik éppen azon a nyáron járt Németországban (régi barátját, Franz Dölger kereste fel Münchenben),¹² de sajnos ekkor még nem intézkedhetett a kitüntetés ügyében. Dölger egyébként 1962 óta volt tagja a Rendnek.

A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának előadója, Zalai Györgyné csak októberben reagált Moravcsik megkeresésére,¹³ s akkor is csak azt kérte, hogy várjon még a válasszal, mert az ügyet jóváhagyás végett fel kell még terjeszteni különböző szervezeteknek. Csak 1968. január 10-én értesíthette a II. osztály titkára (Mátrai László) Moravcsik Gyulát,¹⁴ hogy az illetékes szervek hozzájárultak a kitüntetés elfogadásához.¹⁵ Miután az előfeltételek teljesültek, Schramm – levélben – szívélyesen üdvözölte Moravcsikot a Rend testületében.¹⁶ Reményét fejezte ki, hogy a Rend következő éves gyűlésén találkoznak Bonnban (1968. május 28-án), s módjában lesz átadni Moravcsiknak a kitüntetést.

¹⁰ Korábban Liszt Ferenc (1811, Doborján – 1886, Bayreuth) és Hevesy György (1885, Budapest – 1966, Freiburg) kapta meg a magas rangú kitüntetést.

¹¹ A világhírű bizantinológus, Georg Ostrogorsky (1902–1976) Szentpéterváron született, de családja 1917-ben emigrált. Németországi és franciaországi tanulmányai és kutatóútjai után 1933-ban Belgrádban telepedett le, és ott élt haláláig. A '20-as években kötött barátságot Percy Ernst Schramm-mal. André Nyikolajevics Grabar művészettörténész (1896–1990) Kijevben született, Péterváron és Odesszában tanult, majd 1920-ban Bulgáriába költözött. 1922-től Franciaországban élt, 1958-ban költözött az Egyesült Államokba. 1963-tól volt a Rend tagja.

¹² A családi látogatásról a Bayerische Staatsbibliothekban őrzött Dölger-hagyatékban található dokumentumok tanúskodnak (Ana 301.B.II.1).

¹³ Ms 2454/41.

¹⁴ Mátrai László akadémikus (1909–1983) 1953. május 30-tól 1955. május 28-ig, illetve 1960. június 8. és 1970. február 4. között volt a II. Osztály titkára, majd 1979 májusáig elnöke. Moravcsik Gyula temetésén – Harmatta János és Ritoók Zsigmond mellett – Mátrai László mondta az egyik búcsúbeszédet (a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége és a Filozófiai és Történettudományok Osztálya nevében).

¹⁵ Hozzáfűzve: „Engedje meg, hogy a kitüntetés elfogadása alkalmából kifejezzem őszinte nagyrabecsülésemet.” Ms 2454/42.

¹⁶ 1968. február 13. Ms 2454/46. Schramm a közbeeső időszakban is kereste Moravcsikot: 1967. augusztus 30-án azért diktált neki levelet, mert korábbi segédje, Helmut Washausen október elején hallgatókkal tervezett Magyarországra utazni, s tanácsot kért, hogy hogyan tölthetné leghasznosabban az idejét. Utalt rá, hogy neki korábban Alföldi mutatta meg a Nemzeti Múzeumot, ami felejtethetetlen emlék maradt számára. Sorait a következőkkel zárta: „In der Hoffnung, daß Ihnen Ihre Regierung bald die erforderliche Genehmigung gibt und Sie mir dies mitteilen können, begrüße ich Sie auf das allerbeste.” (Ms 2456/7.)

1968. március elején Carl Gussone (1907–1993) miniszteri tanácsos is gratulált Moravcsiknak,¹⁷ s elküldte a Rend 1963 óta érvényben lévő új alapszabályát, a tagok listáját és elérhetőségét, valamint a Rend addig megjelent kiadványait. A taglistán már szerepelt Moravcsik neve is a külföldi tagok sorában.¹⁸ A kitüntetést azonban nem tudta átvenni. A hagyatékban fennmaradt egy levélfogalmazványa,¹⁹ amelyből megtudhatjuk, hogy influenzás lett, majd tüdőgyulladást kapott. Hosszasan kezelték, és orvosai nem engedték neki, hogy hosszabb utazást tegyen. Kifejezte mély sajnálkozását és köszönetét a Rend testületének, s remélte, hogy egy következő alkalommal személyesen is részt tud venni a Rend gyűlésén.

Schramm őszintén sajnálta,²⁰ hogy Moravcsik nem tudott elutazni a gyűlésre, s ígérte, hogy átgondolja, hogyan adhatná át a kitüntetést. Normál esetben a kitüntetett országában szolgálatot teljesítő nagykövetekre hárult ez a feladat, Magyarországon azonban az NSZK-nak ekkor még csak kereskedelmi képviselete működött.²¹ Schramm (1968. május 29-én) a rendi gyűlést megnyitó beszédében is kiemelte annak jelentőségét, hogy Moravcsikot és Ostrogorskyt a Rend soraiban tudhatták.²²

Bár a meghívót valószínűleg a következő évi májusi gyűlésre is megkapta Moravcsik, csak 1969. június 29-éről maradt fenn egy kézzel írott fogalmazvány,²³ amelyből megtudhatjuk, hogy telefonon közölték vele, hogy a Rendjelet Bécsben is átvehetné. A nyár végén tervezett Bécsbe utazni a feleségével, s ezért levélben érdeklődött a lehetőségekről. Schrammnak megfelelt a bécsi találkozó,²⁴ de akár Budapestre is kész volt elutazni, hogy átadja a kitüntetést. Moravcsik élni kívánt a lehetőséggel, s két vázlata is fennmaradt,²⁵ amelyekben az Akadémiát készült felkérni, hogy ott lehessen az átadás helyszíne. Július végén az Akadémiáról biztosították,²⁶ hogy nincs akadálya, hogy a professzor az MTA Tudós Klubjában vegye át a kitüntetést. Gonda Lajos, a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának

¹⁷ Ms 2454/43.

¹⁸ Ms 2454/6. 2. oldal: „Professor Dr. Gyula Moravcsik | Byzantinist | VI. Gorkij-fasor 32., Budapest, Ungarn”. Születési dátuma – a többiekkel ellentétben – nem lett feltüntetve.

¹⁹ Ms 2454/48, 1968. május 15.

²⁰ Ms 2454/49. Schramm feltehetőleg már előbb is értesült Moravcsik betegségről, mert az ő levelén korábbi, 1968. május 8-ai dátum szerepel.

²¹ NAGY (2021) 97–117.

²² „Mit besonderer Freude sehe ich den Belgrader Byzantinisten GEORG OSTROGORSKY unter uns. Wir wählten ihn im Jahre 1966 zum Mitglied; 1967 machte ihm eine Erkrankung das Kommen unmöglich; jetzt ist er, der in aller Welt als einer der führenden Gelehrten seines Faches anerkannt ist, geschmückt mit unserem Ordenszeichen zur Stelle. Da unser jugoslawisches Mitglied mit mir befreundet ist seit den Tagen, als ich ein junger Privatdozent, er Student in Heidelberg war, darf ich einen persönlichen Gruß hinzufügen. Leider mußte unser ungarisches, im Jahre 1967 zugewähltes Mitglied, der Professor Dr. GYULA MORAVCSIK, absagen, da ihn eine Grippe so schwer traf, daß er einer längeren Erholung bedarf. Wir hoffen, diesen Meister der südosteuropäischen und byzantinischen Geschichtsforschung im nächsten Jahr unter uns zu sehen. Durch diese beiden Zuwahlen hat unser Orden im Geiste seines – von Alexander v. Humboldt beratenen – Gründers, des Königs Friedrich Wilhelm IV., bekundet, daß er an der 1842 festgelegten Tradition festhält: der von einem preußischen Herrscher begründete, aber von vornherein gesamtdeutsch konzipierte und durch ausländische Mitglieder bereicherte Orden kennt – mag die Welt auch politisch in Ost und West kommunistisch und nichtkommunistisch aufgespalten sein – nur eine Welt. Für die Wissenschaft, für die Künste darf es keine Grenzpfähle geben.” SCHRAMM (1968/69) 7–13, ebben 11–12.

²³ Ms 2454/50.

²⁴ Ms 2454/51, 1969. július 14.

²⁵ Ms 2454/52, 1969. július 21.

²⁶ Ms 2454/53, 1969. július 29.

osztályvezetője kérte, hogy Schramm professzor érkezéséről időben értesítse őket Moravcsik, hogy beutazó vízumáról gondoskodhassanak.²⁷

Schramm elfoglaltságai, majd az őszi–téli időjárás azonban nem tették lehetővé az utazást, ezért 1970 januárjában mégiscsak azt vetette fel, hogy az áprilisban esedékes nem hivatalos találkozón Freiburgban vagy a június elején sorra kerülő évi rendes gyűlésen Bonnban adná át a kitüntetést,²⁸ hogy a Testület is megismerhesse Moravcsikot. Amennyiben Moravcsik egészségi állapota nem tenné lehetővé az utazást, úgy fenntartja, hogy ő utazik Budapestre.²⁹ 1970. február 5-én azonban Moravcsik olyan levelet írt a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztálynak, amelyben arra hivatkozik, hogy Schramm kész Magyarországra jönni, s kérte az Akadémiát, hogy vállalják Schramm háromnapos budapesti tartózkodásának, valamint az átadás alkalmából a Tudós Klubban tartandó 8-10 fős állófogadásnak a költségeit.³⁰ Gonda Lajos már másnap, február 6-án biztosította az Akadémia támogatásáról,³¹ de Schramm csak júniusra tűzte ki az utazás időpontját.³²

Moravcsik 1970. június közepén tájékoztatta a kancellárt,³³ hogy a Budapest Hotelben június 29-től foglaltak neki szobát három éjszakára, a magyar vízumát pedig Ferihegyen kapja majd kézhez. Schramm előadást is vállalt az Akadémia Régészeti Bizottságában, ezért Moravcsik kérte, hogy táviratban közölje érkezése pontos időpontját és az előadása címét. Az adatok meg is érkeztek.³⁴ Június 26-án, két nappal az utazás előtt azonban újabb táviratot küldött Schramm, amelyben közölte, hogy megbetegedett, és nem tud Budapestre utazni.³⁵ Július 10-én levélben is kifejezte sajnálatát, hogy le kellett mondania az utazást; nagyon kellemetlenül érintette. Lázát valószínűleg epevezeték-gyulladás okozta, további kivizsgálásokra volt szüksége, de bízott benne, hogy ősszel már útra kelhet, hogy átadja Moravcsiknak a Rendjelet és pótolja az előadását.³⁶ Így, amikor 1970. szeptember 4-én Gussone fényképet kért a tagoktól a készülő albumba, lehetőség szerint olyat, amelyen a Rendjel a kitüntetett nyakát díszítette,³⁷ Moravcsik még nem tehetett eleget a kérésének. Csak Rendjel nélküli képet tudott küldeni, amelyet Gussone meg is kapott, az aláírásmintával együtt.³⁸

²⁷ Hozzáfűzve: „A megtiszteltetéshez jókívánásainkat tolmácsolva, esetlegesen felmerülő további részletkérdések megoldásához is készségesen nyújtunk segítséget.”

²⁸ A két találkozóról a kancellár 1970 január 16-i körlevelében értesítette a tagokat (Ms 2454/5). A program 5. oldalán: „Mit Ausnahme von Prof. Moravcsik, dem letztes Jahr eine Erkrankung das Reisen unmöglich machte, der aber hoffentlich dieses Jahr kommen kann, sind allen neugewählten in- und ausländischen Mitgliedern die Ordenszeichen ausgehändigt worden. Sofern ich das bei ausländischen Mitgliedern nicht selbst tun kann, fällt diese Aufgabe unsern Botschaftern in dem betreffenden Lande zu (z. B. Marino Marini in Rom, Stephan Kuttner in Washington D. C.).”

²⁹ Ms 2454/55, 1970. január 19.

³⁰ Ms 2454/56, 1970. február 5.

³¹ Ms 2454/57, 1970. február 6.

³² Ms 2454/58, 1970. február 23.

³³ Ms 2454/60, 1970. június 16.

³⁴ Ms 2456/10. Június 28-ára (vasárnapra tervezte érkezését): „EINTREFFE VIA FRANKFURT IN BUDAPEST SONNTAG 18,30 TITEL DER TRON DER PAEPSTE IN STPETER : EIN TRON KAISER KARLS DES KAHLEN FREUE MICH AUFS WIEDERSEHEN MIT IHNEN UND BUDAPEST = SCHRAMM”.

³⁵ Ms 2454/61. „PLOETZLICH VON FIEBER UEBERFALLEN REISE UNMOEGLICH SEHR ENT-TAEUSCHT MELDE MICH WIEDER WENN HERGESTELLT IN HOFFNUNG DASS UNSER PLAN DOCH REALISIERT WIRD = SCHRAMM”.

³⁶ Ms 2454/62.

³⁷ Ms 2454/63.

³⁸ Ms 2454/67, 1970. október 7.

Schramm a budapesti utazását egy belgrádi úttal tervezte összekötni, mert Ostrogorskyt is szeretne volna meglátogatni, s ott is elmondta volna előadását.³⁹ A találkozót tervét többször is felvetette, végül Moravcsikot kérte, hogy egyeztessenek.⁴⁰ Október végén megegyeztek,⁴¹ hogy november 17-től tartózkodik majd Budapesten. November 2-án azonban Schramm titkárnője értesítette Moravcsikot, hogy a kancellár szívinfarktust kapott, s kórházba került.⁴² Pár nap múlva Schramm felesége is megerősítette a hírt,⁴³ s tolmácsolta férje szavait, hogy mennyire sajnálja, hogy még mindig nem adhatta át a kitüntetést. Schramm már rég szeretett volna látni egy megbecsült magyar tudóst a Rend testületében. Mivel saját érdeklődési területe kapcsolódott a bizantinológiához, ezért különösen közel érezte magához Moravcsik tudományos munkásságát. Felesége kiemelte, hogy az a tény, hogy a kórházból is üzent neki, mutatja, mennyire szívügye volt Moravcsik tudományos teljesítményének elismerése.

1970. november 13-án azonban Carl Gussone miniszteri tanácsos megrendülten tudatta a Rendtársakkal, hogy Percy Ernst Schramm november 12-én, rövid betegség után Göttingenben elhunyt.⁴⁴

Két hónap múlva, 1971. január 20-án Hans Kienle,⁴⁵ a Rend egyik alkancellárja írt (Izmirből) Moravcsiknak, hogy mivel átmenetileg ő foglalkozik a Rend ügyeivel, neki kell Moravcsikkal egyeztetnie a kitüntetés átadásáról. Remélte, hogy Moravcsik áprilisban Nürnbergbe tud utazni a köztes ülésre, de kész volt elmenni Budapestre is, ahogy a néhai kancellár tervezte.⁴⁶ A hagyatékban fennmaradt egy ajánlott küldemény feladóvényéből kivágott részlet (február 16-ai dátummal), amely arról tanúskodik, hogy Moravcsik válaszolt Kienlének,⁴⁷ de megőrződött a levél fogalmazványa is (február 15-i keltezéssel), amelyet egy használt papírra gépelt.⁴⁸ Ebben leírta, hogy gyenge egészségi állapota miatt nem tudja vállalni a külföldi utat, s hálásan fogadta Kienle felajánlását, hogy Budapesten adná át a kitüntetést. Megkeresésére az Akadémiáról azt a választ kapta, hogy májusban szívesen vendégül látják Kienle professzort. Hans Kienle is kész volt előadást tartani Magyarországon, s a bölcsészek számára is érdekesnek ígérkező témát választott „Die Stellung des Menschen im Kosmos” címmel.⁴⁹ A levelek azonban időközben elkerülték egymást,⁵⁰ ezért többször át kellett szervezni a találkozót, míg végül Moravcsik arról tudósította az alkancellárt, hogy 1971. április 19-én 16

³⁹ Ms 2454/64, 1970. szeptember 9. Az előadásával kapcsolatban annyit elárult, hogy egy olyan műtárgyról fog beszélni, amelyről aligha hallott eddig a nyilvánosság, mert a Pápa megbízásából előkészített publikáció még nem jelent meg. Schramm a Rend 1969. június 3–4-én tartott nyilvános ülésén egyébként beszélt már a témáról. Előadását akkor magnószalagra vették, és végül a Rend 1970-ben kiadott évkönyvében publikálták: SCHRAMM (1968/69) 155–171.

⁴⁰ Ms 2454/64–66.

⁴¹ Ms 2454/66, 1970. október 29.

⁴² Ms 2454/68.

⁴³ Ms 2454/69. Ehrengard Schramm, született Ehrengard von Tadden (1900–1985) író, politikus (szociáldemokrata országgyűlési képviselő).

⁴⁴ Ms 2454/11.

⁴⁵ Johann Georg Kienle (1895–1975) német asztrofizikus, róla nevezték el az 1759 Kienle-aszteroidát. 1965-től az izmiri Ege Üniversitési professzora volt. 1960-ban lett a Rend tagja, az alkancellári tisztséget 1968-tól 1974-ig viselte.

⁴⁶ Ms 2454/70. Az áprilisi gyűlésre szóló meghívó is fennmaradt a hagyatékban: Ms 2454/12 (1970. december 14.).

⁴⁷ Ms 2454/71.

⁴⁸ Ms 2454/72.

⁴⁹ Ms 2454/73, 1971. február 24.

⁵⁰ Ms 2454/74.

órákor lesz Budapesten az akadémiai fogadás, amelynek keretében sor kerülhet a kitüntetés átadására.⁵¹ A bölcsészeti kar dékánja is ígért egy fogadást,⁵² viszont Kienle előadását – az idő rövidsége miatt – le kellett mondaniuk. Miután mindent előkészítettek, öt nappal az utazás előtt Moravcsik táviratot kapott Gussonétól Bonnból,⁵³ hogy Kienle megbetegedett, nem tud Budapestre látogatni.

Április 23-án kelt levelében ismét sajnálatát fejezte ki Gussone, hogy Kienle tervezett magyarországi utazását (mely szerint április 17. és 29. között lett volna esedékes) le kellett mondani. Kienle egy kisebb balesetet szenvedett, amely miatt egy ideig nem utazhatott. A Rend tagjainak április 12-én küldött körlevélből Moravcsik is értesülhetett róla, hogy prof. dr. Kurt Bittel lett az új kancellár,⁵⁴ aki kérte Gussonét, tudassa Moravcsikkal, hogy kész átadni neki a kitüntetést, amilyen hamar csak lehet. Keres egy megfelelő időpontot, melyről időben értesíteni fogja. Mindenesetre május 25., a következő rendi gyűlés előtt a találkozót nem lehetett nyélbe ütni.⁵⁵

Moravcsik újra elkezdte szervezni a protokolláris eseményeket, s május 11-én az Akadémia II. osztályától táviratban értesítették,⁵⁶ hogy Kurt Bittel június 3. és 10. közötti tartózkodása ügyében megkapták az előzetes jóváhagyást. Moravcsik ezt elsőbbségi levélben tudatta Gussone miniszteri tanácsossal, aki azonban arról tájékoztatta,⁵⁷ hogy a kancellár ugyan igyekszik mielőbb Budapestre utazni, de a Német Régészeti Intézet elnökeként nagyon elfoglalt, s nem tud még pontos időpontot javasolni az utazásra. Az Akadémiával letárgyalt június 3. és 10. közti időszak azonban nem jöhetett szóba.

Május végén viszont Hans Kienle alkancellár váratlanul ismét írt Moravcsik Gyulának,⁵⁸ hogy felépült balesetéből, s mivel a korábban kapott beutazási vízuma június 31-éig volt érvényes, felajánlotta, hogy amikor legközelebb Törökországból Németországba repül, megszakítaná az útját Budapesten. Ha Moravcsiknak és az Akadémiának is megfelel, hogy egy kis ünnepség keretében átadja a kitüntetést, akkor június 20-án vagy 21-én érkezne Izmirből repülővel, és 24-én utazna tovább Stuttgartba.⁵⁹

További levelek nem maradtak fenn az egyeztetésekről, de tudjuk, hogy Moravcsik Gyula végül – négy évvel a Rendtaggá választása után – megkapta a kitüntetést. A hagyatékban megőrződött a Gerevich László levelező tag aláírásával tájékoztatásul kiküldött levél (Moravcsiknak és nejének címezve):⁶⁰ „Moravcsik Gyula akadémikusnak a »Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste« érdemrendet dr. Hans Kienle csillagász professzor nyújtja

⁵¹ Ms 2454/75.

⁵² Székely György (1924–2016) akadémikus történész 1969-től 1975-ig volt a kar dékánja.

⁵³ Ms 2454/76. „PROF. KIENLE PLOETZLICH ERKRANKT MUSZ REISE LEIDER ABSAGEN WEITERES FOLGT BRIEFLICH BITTE AKADEMIE VERSTAENDIGEN = DR. GUSSONE SEKRETAERIAT ORDEN POUR LE MERITE.”

⁵⁴ Kurt Bittel (1907–1991) német régész; 1967-ben (Moravcsik Gyulával együtt) lett a Rend tagja, melynek 1971-től 1979-ig kancellárja, 1979-től 1984-ig pedig alkancellárja volt.

⁵⁵ Ms 2454/78.

⁵⁶ Ms 2454/79.

⁵⁷ Ms 2454/80. 1971. május 18.

⁵⁸ Ms 2454/81. 1971. május 29. (Heidelberg).

⁵⁹ Június 2-án már Izmirből kérte Moravcsik segítségét Kienle, hogy unokahúgának (Margarete Witzelnek) is intézzenek vízumot, mert orvosai tanácsára hosszabb útra csak kísérővel indulhat el (Ms 2454/82).

⁶⁰ Ms 2454/83. 1971. június 14. Gerevich László (1911–1997) akadémikus régész, művészettörténész. 1971-ben lett az Akadémia levelező tagja, 1974-től rendes tag. Az MTA Régészeti Kutatócsoportjának, majd Intézetének igazgatója.

át 1971. június 21-én /hétfőn/ du. 17 órakor az Akadémia Tudós Klubjában /zöld-szoba/. Az érdemrend átadása alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztálya fogadást ad, amelyre tisztelettel meghívom és szíves megjelenésére számítok.” A hagyatékban fennmaradt Moravcsik Gyula beszéde, melyben megköszönte az érdemrendet.⁶¹

„Sehr verehrter Herr Vizekanzler!

Entnehmen Sie, bitte, für die anerkennenden Worte, die nebst mir auch der ungarischen Wissenschaft galten, meinen tiefgefühlten Dank entgegen. Alle, die hier versammelt sind, sind sich dessen vollaufbewusst, dass das verliehene Ordenszeichen die beehrendste Anerkennung darstellt, die ausländischen Forschern verliehen werden kann. Mein ganz besonderer Dank richtet sich jedoch an Sie, Herr Vizekanzler, der die garnicht so unbeträchtliche Entfernung zwischen unseren Ländern jugendfrisch überbrückten, um mir das Ordenszeichen des deutschen Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste zu überreichen. Seien Sie, bitte, überzeugt davon, dass einzig und allein meine angegriffene Gesundheit mich daran gehindert hat, an den Tagungen des Ordens teilzunehmen und an Ort und Stelle dieser Ehrung teilhaft zu werden!

Mein Wunsch in dieser festlichen Stunde gilt nicht bloss unserem kleinen Kreis, sondern der ganzen heutigen, innerlich wie äusserlich zerrissenen Welt: möge das vereinende Prinzip, das uns heute hier so schön zusammengeführt hat und dessen Symbol, das Ordenszeichen, das ich nun stolz mein nennen darf, auch auf anderen Gebieten Herr werden – mögen seine Zauber wiederbinden, was die Mode streng geteilt!”

A Rend évkönyvében is olvashatunk az eseményről,⁶² ahol Kurt Bittel kancellár idézte Kienle beszámolóját a bensőséges hangulatú ünnepségről és a szívélyes fogadtatásról.⁶³

⁶¹ Ms 2454/84.

⁶² Übergabe des Ordenszeichens an Gyula Moravcsik in Budapest am 21. Juni 1971. In: *Orden Pour le mérite für Wissenschaften und Künste. Reden und Gedenkworte* 10 (1970/71) 204–205. A 260. oldalon a tagok névsorában Moravcsik Gyula is szerepel (*Byzantinist und Ungrist* megnevezéssel).

⁶³ A beszámolóból azt is megtudjuk, milyen szűk körben zajlott a kitüntetés átadása: Kienle tudósítása szerint „Die Überreichung der Insignien des Ordens erfolgte im Rahmen einer kleinen Feier, zu der die Ungarische Akademie der Wissenschaften in Budapest eingeladen hatte. Anwesend waren außer dem Vorsitzenden der I. Klasse der Akademie (Prof. Gerevich, Archäologe), dem Vorsitzenden der mathematisch-physikalischen Klasse (Prof. Dr. S. Konya, Physiker) und dem Dekan der Philosophischen Fakultät der Universität einige Mitglieder der beiden Klassen, darunter der Direktor der Sternwarte, Prof. Dr. L. Detre mit Frau. Prof. Moravcsik war begleitet von seiner Frau. In seiner kurzen Ansprache gab der Vorsitzende der I. Klasse der Akademie der Freude darüber Ausdruck, daß ein international anerkanntes Mitglied der Akademie eine so hohe Auszeichnung erfahren habe. Es sei das erste Mal in der Geschichte des Ordens, daß ein Ungar aufgenommen werden sei. Mit besonderer Dankbarkeit erkenne man an, daß der Vizekanzler des Ordens persönlich die Insignien nach Budapest bringe, da Professor Moravcsik aus gesundheitlichen Gründen nicht zu einer Tagung des Ordens nach Bonn habe kommen können. Ich stellte meine Laudation unter den Gedanken, daß Professor Moravcsik seine Forschungen von Anfang an als echter Liebhaber der Wissenschaft außerhalb seiner amtlichen Tätigkeit als Lehrer der klassischen Philologie am Gymnasium und an der Universität durchgeführt habe. Seine Arbeiten stünden damit so recht im Rahmen der Akademien der Wissenschaften, die ihrer Tradition nach Träger der reinen Forschung seien. Es sei mir eine Freude und Ehre zugleich, daß ich ihm mit den Glückwünschen des Kanzlers und der Mitglieder des Ordens die Insignien überreichen dürfe. Ich könne ihm versichern, daß der Orden es sich selbst zur Ehre anrechne, einen so hervorragenden Vertreter

1972. január 27-én a Rendkancellár kézzel írt levelet Moravcsik Gyulának Berlinből,⁶⁴ amelyben közelgő 80. születésnapja alkalmából gratulált neki a Rend testülete nevében, s köszönetét fejezte ki a meleg fogadtatásért, amelyben Kienlét részesítették. Budapesti Kereskedelmi Képviseletén keresztül az NSZK elnöke,⁶⁵ Gustav Heinemann is gratulált Moravcsiknak,⁶⁶ kiemelve tudományos munkásságát, „die durch Aufnahme in den Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste gewürdigt wurden”.⁶⁷

Az utolsó levél a hagyatékban 1972. november 30-án keletkezett,⁶⁸ amelyben értesítették a Rendtársakat a májusban Bonnban megválasztott új külföldi tagok személyéről. Az új tagok sorában szerepelt a Princetonban élő Alföldi András is.⁶⁹ A levél valószínűleg már nem, de a hír talán még eljutott Moravcsikhoz, aki decemberben már kórházban feküdt, és 1972. december 10-én, 80 éves korában elhunyt. A Rend 1963-ban elfogadott alapszabálya szerint a Rendtagok kötelesek voltak gondoskodni arról, hogy haláluk után a rendjel haladéktalanul visszakerüljön Bonnba.⁷⁰

Moravcsik Gyulát december 29-én búcsúztatták a Farkasréti temetőben, de december 20-án Steffen Rudolph már elismervényben igazolta Kéri Henriknek,⁷¹ hogy Budapesten a Handelsvertretung der Bundesrepublik Deutschland épületében átvette tőle a Moravcsik Gyulának adott *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste* érdemrendet.

BIBLIOGRÁFIA

- HERBST, K. (2006). *Pour le Mérite – vom königlichen Gelehrtenkabinett zur nationalen Bildnissammlung*. Berlin.
- MARKÓ L. – BURUCS K. – BALOGH M. – HAY D. (2003). *A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825–2002. II. I–P*. Budapest.
- NAGY P. (2021). A budapesti nyugatnémet kereskedelmi kirendeltség létrejötte. *Betekintő*, 15: 97–117.
- SCHRAMM, P. E. (1968/69). Begrüßungsworte des Ordenskanzlers. *Orden Pour le mérite für Wissenschaften und Künste. Reden und Gedenkworte*, 9: 7–13.
- SCHRAMM, P. E. (1968/69). Der »Thron der Päpste« in St. Peter. *Orden Pour le mérite für Wissenschaften und Künste. Reden und Gedenkworte*, 9: 155–171.

der Byzantinistik zu seinen Mitgliedern zählen zu dürfen. Professor Moravcsik dankte mit bewegten Worten, die erkennen ließen, wie sehr er sich über die Auszeichnung freute.” A beszámolót Moravcsik már nem olvashatta (csak 1973-ban jelent meg Heidelbergben).

⁶⁴ Ms 2454/85.

⁶⁵ Gustav Heinemann (1899–1976) a Német Szövetségi Köztársaság elnöke 1969-től 1974-ig.

⁶⁶ Ms 2453/40. Az üzenet a Külügyminisztériumon keresztül jutott el Moravcsikhoz (Ms 2453/39).

⁶⁷ A magyar fordításban (Ms 2453/41): „80. életének betöltése alkalmából legszívesebben szerencse-kívánságaimat küldöm Önnek. Amikor jó egészséget kívánok, meg kell emlékezni kitűnő tudományos érdemeiről a byzantinológia területén, melyeket a tudományok és művészetek területén végzett munka elismerésére alapított Becsület Rend tagjainak sorába való felvételével jutalmaztak.”

⁶⁸ Ms 2454/38.

⁶⁹ Alföldi András (Pomáz, 1895 – Princeton, New Jersey, 1981).

⁷⁰ § 1. (4) „Die Abzeichen sind bis zur Neuordnung Deutschlands Eigentum der Bundesrepublik Deutschland. Jedes Mitglied ist verpflichtet, dafür Sorge zu tragen, daß nach seinem Tode sein Abzeichen unverzüglich dem Bundesministerium des Innern in Bonn zurückgegeben wird.”

⁷¹ Ms 2454/86.

SUMMARY

Gyula Moravcsik remains the most renowned Hungarian Byzantinologist to date. However, his scholarly work and academic virtues were not only appreciated in Hungary. His humility towards research and his extraordinary perseverance resulted in outstanding works that also won the recognition of his colleagues abroad. Over the years, he became a member of numerous scholarly organizations both at home and abroad, sometimes holding the post of President or Vice-President. He was elected an external or honorary member of six foreign academies and received a number of prestigious decorations, both military and civilian. Perhaps the most significant of these was the German *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*, for whose official presentation he had to wait for four years. This paper examines the reasons behind this, using contemporary documents.

Keywords: Gyula Moravcsik, *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*, correspondence, legacy, Percy Ernst Schramm, Hans Kienle, Kurt Bittel

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)